

Biskop Engelstoffs Dagbog fra hans Ministertid Januar—Marts 1864.

Meddelt af Cand. mag. Povl Engelstoft.

I »Historisk Tidsskrift« VIII Række 5. Bd. S. 100 ff. meddelte jeg nogle Optegnelser af Biskop C. Th. Engelstoft fra Novemberdagene 1863. De sluttede med Ordene »Det Videre i min Dagbog for Ministerietiden!« I en Note meddelte jeg, at denne Dagbog ikke eksisterer mere. Dette har imidlertid vist sig at være forkert; Dagbogen er fundet og meddeles her i det væsentlige. Som det vil ses, er den mærket »kun for mine Egne!« Da den imidlertid, bortset fra nogle faa Sætninger, der her er udeladt og erstattede med Streger, ikke indeholder noget af intim privat Karakter, har Familien ikke fundet Grund til at modsætte sig dens Offentliggørelse.

Biskop Engelstoft fik Lungebetændelse under et Besøg i Odense i Marts og naaede ikke at fungere i sit Embede iger, før Ministeriet Mørrad i Juli gik af.

Mit Ministeriums Dagbog — kun for mine Egne!

1—5. Jan. Tunge Dage, uaglet adskillige behagelige Erfaringer.

7. Jan. Universitetsfesten, smukt arrangeret. Madvigs Tale begyndte uendelig trivielt og holdtes med de aller simpleste Ord og Vendinger. Skjønt han sagde, at vi ikke vilde holde Dom over den Døde, nærmede dog Skildringen af Person og Regjering [sig] dertil, og dette var Talens hele Indhold. Mange smukke, men langt udtrukne Domme, dog Tankerne ofte ret pikante. Stærkt atternuerede han Frihedens Gave, men det var ikke slaaende hvad han sagde om Fred. 3, at han kun som andre Datids Konger tog Magten egentlig kun fra een Stand, og at hans sidste mandlige Afkom bragte Sonofferet ved Stammens Uddøen. I Spørgsmaalet om Fr. 7 havde fortrudt det, heldede han til Ja (aldeles galt), og han glemte i det Hele ganske Fr. 7 Villighed til at give Friheden. Sidste Punct var, at han var Rigets Værn: her talte han godt om den traditionelle Anseelses Magt, og om at den nuværende Krig var kommen alligevel. Han bad med stærk Accent for Fred. Mærkeligst var maaskee et Sted i Midten, at Fr. 7 nødtes til at være dansk (ved Hertugd. Opstand) og at en dansk Konge ellers har den

vanskelige Opgave ogsaa at elske Tydsk, som nu falder vanskeligt for en dansk.

11. Jan. En af de bedste Dage: Statsraad Kl. 9, hvor Lov. om Ccp. [?] blev afværget; Taffel hos Kongen i stærk tiltalende Cordialitet.
- 1 ? — Johan[n]sens mærkværdige Fordring om skriftlig Erklær.
28. — Slem Dag i det vilde Folkething. Besøgt Clausen, som er modløs m. H. til Kirkevæsenet.
29. — Om fri Præstevirks. Curiøst, hvorledes Tschjernerne bomrede over vage (ordinatio vaga) og misforstod consultis theologis om de lærde Theologer!
Kl. 11 hos Kongen, som modtog min Protest charmant.
6. Febr. Ved den forfærdende Efterretning om Opgivelsen af Dannevirkestillingen blev jeg Kl. 10 $\frac{3}{4}$ af Rygtet og Kl. 12 ved Conferencen sat i den største Bevægelse. Private Telegrammer havde meldt det igaar, og Fru Dreier¹⁾ fik Brev idag derom (altsaa skrevet maaskee Torsdag?) og dog vidste Ministeriet Intet før Krigsm. fik Telegram i Nat Kl. 11 $\frac{1}{2}$ og meddelte os det Kl. 12 i Middags! Beslutningen var allerede taget i Torsdags, altsaa holdt hemmelig for os her i over 24 Timer og for mig og flere Ministre i 36 Timer! Vi vilde have afskediget Meza strax, men savne Præsidenten og Kongen. Monrad sees at ville forsvare det! Kongens Proclamation er uheldig. Det hedder, at Kg er i Sorø, Befolkningen flokkes og er forbitret (paa Præsteregimentet, Meza og Kongen) Krigsministeren²⁾ gav i Middags Folk et ypperligt Svar, at det var ham, der blev behandlet som et Barn! Iaften gik jeg i Ministeriet, der var ingen Folk udenfor og Ingen inde. Krigsministeren var borte, ligesom Casse; jeg mødte Indenrigsministeren³⁾ (i travl daglig Gjerning) og senere Quaade, der ligesom jeg ønskede at tale med Nogen og gjerne vilde advare Monrad og Kongen, men ikke vidste, hvor de ere. Det seer ud, som om vi vare opløste, vor Vicepræsident⁴⁾ gjør Intet for at samle os, og nu sidde vi nok hver i sit Hjem (Kl. 8 $\frac{1}{2}$). Onde Tunger give Dronningen Deel deri, O. Bang skal have havt sine onde Spaadomme derfra⁵⁾. Gaaden skal løses imorgen ved vort Ministerraad Kl. 10,

¹⁾ Formodentlig Oberstløjtnant J. C. F. Dreyers Hustru, f. Randrup.

²⁾ C. C. Lundbye.

³⁾ C. L. V. R. Nutzhorn.

⁴⁾ C. G. Casse?

⁵⁾ Lægen Oluf Lundt Bang. Jfr. Kriegers Dagbøger III, S. 68.

som Monrad har tilsagt gjennem Krigsministeren — saa ganske er Vicepræsidiets glemte. Desværre bliver Byen neppe rolig ved Monrads Hjemkomst Kl. 10½ og Kongens, som ventes engang i Nat. Man forøger Uroen ved at udsprede, at Monrad har bortviist Borgemester Jørgensen fra Slesvig. Jeg hørte store Raab inde i Byen, da jeg gik ud,⁶⁾ men her kom dog kun en tynd Skare forbi, og jeg ved ikke, om den gik til nogen af de to andre Ministre, der boe herude. Telegraphen har en uheldig Indflydelse paa Meldingerne; vi have ikke et Ord endnu om Træfningerne i Misunde og ved Bustrup; en god Rapport om deres store Betydning kunde have forberedt Folket paa denne bedrøvelige Flugt, der udsletter Dannevirke af det danske Hjerte eller forvandler den til en Brod — stakkels Kong Frederik, dit stolte Værk er slet bevaret! men vi, som ere her, ere uskyldige deri.

Dagbladets Tillægsblad insinuerer en hæslig Mistanke ved at stille Mezas Forhold sammen med Kongens Valgsprog; han kan umulig have tilskyndet til Beslutningen eller været modløs; om der var noget Sligt at vente af hans Omgivelse, veed jeg ikke. (Senere erfares Dahls Trængen paa Monrad).

7. Febr. Alt cplkaredes ved Monrads Beretning, at Kongen og han erfarede det samme Nat som Krigsministeren. Maaskee endog de gjorde Skridt er vel gjort, efter Beslutning af 10 mod 1 (Lüttichau); Retraiten synes godt udført. Thingene beroligedes ved Meddelelserne.
8. — Jeg stemte for, at holstenske Skibe gaae frit under dansk Flag, og for at delai af 6 Uger gives alle i Havn liggende og til danske Havne bestemte tyske Skibe. Spørgsmaalet om Adskillelsen mellem Forbundets og de to Stormagters Skibe blev ikke afgjort i min Nærværelse,
9. — da jeg maatte til Folkethinget Kl. 1. Da det blev gjenoptaget, stemte 3 Ministre tvivlende eller fraraadende.
10. — Kongen kom Kl. 6½, hilset paa Jernbanen. (Nu er hans Huus saa dansk, at der fortælles, at Valdemar i Løverdags spurgte, om det var Tydskerne, der vilde storme Porten). Han er ellers ikke tilfreds med den Tilstand, hvori han har seet Hæren i Hs. til Forplejning og Udrustning.
11. — Det stormbebudende Statsraad gik mærkelig roligt. Kongen fandt sig i den første Forpligtelse (nedlægges i

⁶⁾ Engelstoft boede paa Vesterbro, hvor ogsaa Nutzhorn og Lundbye havde deres Hjem.

Geh. Archivet) og i det andet Forslag (om Krigen); det ulykkelige vi⁷⁾ blev udsat til nærmere Forhandl. med Monrad og var Kongen ganske fremmed; det Haardeste, nemlig det paafølgende Aftersativ maatte altsaa ogsaa hvile. Et Original Exemplar var ikke tilstede. Men da saa M. og jeg kom tilbage til Ministeriet, fik vi Underretning om, at det var en *Trykfeil* i Berl. Av. da Original Aftrykkene i Krigsministeriet viste, at der stod *I.* — Kongens Proclamation finder langt mere Anklang end Monrads i Byen. Nordmændenes Glæde over den betids udførte Retraite og de tyske Blades Skuffelse (istedet for Jubel) forsone mere og mere med den; Mange vove nu at yttre deres Tilfredshed med det Skete. Især gaar Dinesen om og prædiker, at Alt er paa det Bedste; skjønt man endnu stedse hører, at der er den værste Mangelfuldhed i Forpleiningen selv paa Als, hvor de sulte med fulde Magaziner og bede om Uniformer med 5 Skibe fulde af dem!

15. Febr. besluttedes en Undersøgelse. Mollerup, Kriger [!] og en Officier. I denne Conference forhindrede jeg Offentliggjørelsen af Kgs. Res. om Krigen og anbefalede hellere en Proclamation. Quade tiltraadte min Mening; det er bag efter nu, og derfor stødende. Kl. 2 fik jeg endelig min Sag forebragt Monrad og fik god Besked, som opliver igjen mit hele nedtrykte Væsen.
18. — var jeg 4 Timer i Folkethinget og glemte Landstinget.
19. — Geheimestatsraad og Taffel. Dronningen talte to Gange med mig, Kongen ligesaa. Kronpr. kan ikke glemme eller forstaae Bevægelserne paa Gaden 3: 7de og vil have Meza til Armeen igjen. Hans Cavall. fortalte at Viborg havde prædiket saa at han henviste til Forrædderie. Kongen alene har været paa Comedie et Par Gange, useet, til Operaer.
20. — Monrad[s] glimrende Protest mod Folkethingets Critik af hans Brug af Sorøes Midler til Kirkearbejderne faldt snart ned, da han selv idag i et andet Foredrag erkjendte dens Ret til at criticere Sikkerheden, som Kirkerne gav: han undgik derved Thingets paatænkte Indsigelse, men hvad er det dog for en Politik, den ene Dag at trumfe fra et eensidigt Standpunct og den næste Dag at ind-

⁷⁾ Jfr. »Berl. Tid.« 6. og 9. Febr. 1864, Neergaard: »Under Junigrundloven« II, S. 1066 og Kriegers Dagbøger l. c. S. 75 f. Det drejer sig om følgende Passus i Proclamationen: »— — at vi ei længere vilde havt nogen Armeé, dersom Vi [el. I] ikke trak Eder tilbage.«

rømme det Samme fra et andet? jammerligt, at det ene Indtryk skal staae som Noget hos dem, der ikke forstaae det andet Foredrags Betydning. Slig Politik er dog kun Spilfægterie; man smiler og stemmer som man forud havde bestemt.

20. Febr. Rygtet om en Ministercrisis løber om, baseret paa en eventuel Fordring fra Kongens Side — i sig rimeligt nok, men dog umulig, synes det, for Folkets Skyld. Ellers godt nok sammensat: Quaaade, Johan[n]sen, Dinesen⁸⁾! og saa veed man ikke flere. Det var dog klogest at afvente Rigsdagens Slutning, medmindre man ogsaa vil være uden Finantslov og gjøre Absolutismen nødvendig.
21. — en fuld Hviledag. Selskab til Middag!
22. — Knuden strammes mellem M. og Krigsm., men tager en mere personlig Vending. Det begynder at rokkes, at vi gjøre vel i at udvide Krigen til Forbundet og i at opbringe! Rusland spørger, om Conf. er opgivet, Sverrig afskediger Hamilton.
23. — endelig opnaaedes en politisk Conference; Min Sjæl var meget nedtrykt, et Møde i Finantsudvalget opreiste den ved at vække Interesse for Gjerningen.
24. — vaagnet meget nedtrykt, men pludselig opgik Fortrøstning uden al Anledn. Gik ind Kl. 9½. Geheimestatsraad paa Amal. Før talt med Kg. om Middelfart Borgere og Fænø (Femern!). Bag efter, lang Samtale mellem Kg. og Q. og Dronningen og M. I Vognen dertil sagde M. [ikke?] et Ord. Kronpr. talte meget efter Statsrd. om Politiken.
26. — Statsraad om Aftenen — Alt hørt. Rygte om C.
27. — Adressen. God Aften hos Scharl.⁹⁾
28. — hvilet og gjort Vis. hos M. Endelig Resolution!
29. — som 24de om Morgenen Besøg hos Martensen, hvor Krieger¹⁰⁾ kom — sørgelige Prospecter!
- 3—6 Marts Besøg i Odense.
8. — underlig Drøm om Samtale med Dronningen af Sverrig om Forfatning og med Kongen af Sv.! — — —
9. — Nattefrost og om Eftermidd. Sneefog.
- 10 — en uhyre besat Dag — fra Kl. 10 til Kl. 9, Middag Kl. 6.

⁸⁾ Dinesen o: A. W. Dinesen (d. 1876); jfr. Kriegers Dagbøger l. c. S. 101 og V. la Cour: »Stemninger og Tilstande under Krigen 1864« S. 32, 53.

⁹⁾ Formodentlig Professor C. E. Scharling.

¹⁰⁾ Jfr. Kriegers Dagbøger l. c. S. 89.

Ministerconferencen lod vente »den fornuftige Beslutning« (Første rolige Nat).

11. Marts endtes det vigtige Spørgsmaal i Ministerconferencen; to udtræde¹¹⁾, hvis ikke Budskaber fra Udlandet medfører Forandring i Beslutningens Udførelse. Taffel. Dronningen synes at vente (»Fornuften«, gjentog hun, »ikke Forstanden«) og Kongen sonderede om vort Votum.
12. — Geh. Statsraad p. Amal. endte i Enighed formedelst Udsættelse af Svaret i 10 à 12 Dage.
13. — Bondevenselskab hos Monrad. Frølund, Fischer, C. Petersen, H. M. Petersen, J. Jensen, Rasmussen, Jacobæus).
14. — Folkething fra Kl. 7 til Kl. 11½ — Lønningsloven¹²⁾ —
15. — af den engelske blaa Bog sees nu, at vort første Tilbud om at lade Rigsraadet ophæve 18. Nov. og »simultane-ment« remplacere den med en anden efter 1852, enten er blevet omdannet af Diplomaterne eller fraveget af Monrad [ovenover Linien: (ja)], da han siges at have lovet Paget, at den nye Forfatn. ikke skulde gives af Rigsraadet. Nu opgaaer der Lys over, at vi ikke fik Expeditionen at see, at jeg fik undvigende Svar paa, om simultane-ment var bibeholdt, og at det siden hed, at Vennerne havde faaet et fuldstændigere Svar end Fjenderne! Nutzhorn har samme Anskuelse af denne Sag.
16. — ny Beslutning at modtage Conference uden Vaabenstilstand, men med Basis 1852 — nu vare alle enige, da ingen status quo for Krigen til Lands og til Vands længere er mulig.
17. — Hvor vakler M.skets Sind! nu da jeg føler mig rask, fristes jeg til at blive, og det behager mig endog, at Landstingsmænd af høire Side have viist og ville viise deres Modstand mod Folkethingets Lønningslov, som er mit Cabinetsspørgsmaal, men vil blive standset. Madvig kommer mig kjendelig nærmere.
18. — Solen Vedtagelse af Noten, som er god, men dog mangler direct Henviisning til Søkrigens Aarstid. I Aften gaae Rygter, som kunde gjort den overflødig (Palmerstons Død ell. Aftrædelse) et andet forkynder Virkningerne af den allerede, nemlig vore Papirers Stigen (altsaa formedelst den telegraphiske Notits fra iforgaars). I Aften begravede Landstinget Lønningsloven og borttog saaledes denne Anledning til Udtrædelse! Nu er

¹¹⁾ Jfr. Neergaard l. c. S. 1131 og Krieger l. c. S. 97.

¹²⁾ Lønninger ved Universitetet, Polyteknisk Lærestalt, lærde Skoler m. m.

- Krigsministeren vanskeligst stillet med de militaire Demonstranternes Appel til »Krigsherren«.
19. Marts Geheimestatsraad. Afsked til Rigsdagen (mærkelige Ord om Repræsentationens Ønskelighed). Første Sammenstød tilsøes blev forstørret af Rygtet. Jeg forlod Ministerconferencen for at møde i Thinget¹³⁾, hvor Tscherning var reent gal og Høxbro complet enig med mig!
20. — Monrads Visit.
21. — Disput om Præstekjole paa Jernbanen.
22. — Kongens Afreise Kl. 9 — forventet Storm udeblev. Rigsdagens Slutning Kl. 3½ — curios Fraternisering og pressare manus med Bønderne og Bondepartiet, som næsten ene biede efter denne Act. Formanden for Landstinget synes at være gaaet forinden.
23. — »Vi føre Krig for Bladene og Studenterne«, sige visse Officerer, nu endog Captainer. Englands Glæde over vort Svar synes stor — maaske blot fordi det er Indledning til Stilstand og Fred. I Armeen sige nu Off. at Krigen kun vil vare en Maaned — Nogle, fordi vi ikke kunne længere!
25. — Stemningen blandt Officererne siges at bedres, man fatter Tro paa at holde begge Befæstninger. — — —
Kongens Reise 22. — virker nu lige det Modsatte af vor ængstelige Forventning; denne var saa stor, at der blev spurgt Monrad, om han ikke vilde gjøre den til Cabinetsspørgsmaal (Dronningen og Andre vare ogsaa imod den) og En [ovenover Linien: (Dahl¹⁴⁾)] var uforskammet nok til at sige, at Minist. maaskee ikke ansaae Kongens Liv saa vigtigt. Idag erfares, at han er i Fredericia, og det ønskes, at han opgiver Reisen til Mors. Her blev jeg syg i Odense d. 26de Marts til — —

¹³⁾ Forespørgsel af P. Olsen om Anerkendelse af Metodistsamfundet Folketingets Fhdl. 1863—64, Sp. 2455 ff.

¹⁴⁾ Stiftamtmand T. C. Dahl?